

- математика боюнча билим деңгээлин аныктоо максатында маалыматтык компьютердик технологияны пайдалануу менен методикалык материалдарды иштеп чыгуу, биринчи курстун студенттеринин математика боюнча билимин баалоону, текшерүүнү уюштуруу жана өткөрүү;

- студенттердин билимине жараша математика боюнча кошумча окуу материалынын мазмунун жана көлөмүн аныктоо жана аны бөлүштүрүү;

- биринчи курстун студенттери үчүн математикалык билим берүүдөгү “боштуктарды” жоюу максатында кошумча сабактарды уюштуруу;

- кошумча билим берүү системасы аркылуу окутуучуларга кайра даярдоо курстарын уюштуруу иштери аткарылышы керек.

Ошентип, колледжде математиканы окутуудагы улануучулук принциби боюнча, колледждин бүтүрүүчүлөрүнө ЖОЖ тарабынан коюлган талаптарын эске алган курстун программасы иштелип чыгышы керек, бул программада окуучуларды ЖОЖдо андан ары окутууга адаптациялоого багытталган жана аларды өз алдынча билим берүү ишмердүүлүгүнө даярдоого багытталган окутуунун усулдары, формалары, каражаттары аныкталып, окутуунун андан аркы этабында улануучулук принциби ишке ашышы каралат.

Адабияттар:

1. Бекбоев, И. Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери / И. Б. Бекбоев. - Бишкек, 2004

2. Кожалиева, Д. Ж. Башталгыч мектептен негизги мектепке өтүүдө математикалык билим берүүдөгү улануучулук принципин ишке ашырууну өркүндөтүү : пед. илим. кандидаты... дис. авторефераты / Д. Ж. Кожалиева. - Бишкек, 2022. - 24 б.

3. Теоретические основы непрерывного образования / Под ред. В. Г. Онушкина. - М.: Педагогика, 1987.

4. Төрөгелдиева, К. М. Математиканы окутуу теориясы жана методикасы. I бөлүк / К. М. Төрөгелдиева. - Бишкек, 2014. - 271 б.

5. Шарыгин, И. Ф. Математическое образование: вчера, сегодня, завтра [Электронный ресурс] /И. Ф. Шарыгин // Многопредмет. научно-просветит. журн. «Скепсис» / Моск. центр нерерыв. матем. образов. - Электрон. журн. - Москва: МЦ НМО, 2001. - Режим доступа: http://scepsis.ru/library/id_638.html, свободный - 23.03.2009.

6. <https://cbd.minjust.gov.kg/112665/edition/1273902/kg>

DOI: <https://doi.org/10.69722/1694-8211-2025-62-114-121>

УДК: 37:811.512.154

Курманалиева Ч. А., пед. илимд. канд., доцент
albanova71@gmail.com

ORCID: 0009-0006-1466-6614

Наматова Э. И., окутуучу
elviranamatova923@gmail.com

ORCID: 0009-0009-9838-8421

К. Тыныстанов ат. БИМУ
Каракол ш., Кыргызстан

К. ТЫНЫСТАНОВДУН «КЫРГЫЗ ТИЛИ» ОКУУ КИТЕПТЕРИНДЕГИ ЧЫГАРМАЛАРЫНЫН ТАРБИЯЛЫК МААНИСИ

Макалада кыргыз тил илиминин түптөлүшүндө, калыптанышында, нормативдик грамматиканы иштеп чыгууда, илимий терминология маселесин, графика, алфавит системасын тактоодо, орфографиянын принциптерин иштеп чыгууда Касым Тыныстановдун талыкпаган изилдөөчүлүк эмгеги белгиленет. Тил илими маселеси менен катар поэтикалык, прозалык чыгармалары аркылуу балдарды тарбиялоо маселеси каралды. К. Тыныстановдун «Эне тили» китебинде берилген аңгемелеринин тарбиялык мааниси, баиталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун максаты, окуучуларды өз эне тилинде сабаттуу окууга, жазууга үйрөтүү жана кеп ишмердүүлүгүнүн, ой жүгүртүү ишмердүүлүгүнүн көндүмдөрүнө ээ кылуу туурасында сөз болот. Ал эми автордун китепке кирген аңгемелери окуу, жазууну, накыл кепти, чечендик сөздөрдү да туюндуруп, балдардын адептик жана тил маданиятын калыптандыра турган тарбиялык терең мазмунга бай болушу жана да моралдык жыйынтык чыгаруу максатында ар биринин аягына элдик накыл кептердин берилиши алардын баалуулугун ого бетер арттырат.

Түйүндүү сөздөр: окуу китеби, аңгеме, таалим-тарбия, тил илими, кыргыз адабий тили.

Курманалиева Ч. А., канд. педаг. наук, доцент

albanova71@gmail.com

ORCID: 0009-0006-1466-6614

Наматова Э. И., преподаватель

elviranamatova923@gmail.com

ORCID: 0009-0009-9838-8421

ИГУ им. К. Тыныстанова

г. Каракол, Кыргызстан

ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В УЧЕБНИКАХ К. ТЫНЫСТАНОВА «КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК»

В статье освещается неутраченная исследовательская деятельность К. Тыныстанова в становлении и формировании кыргызского языкознания, в разработке нормативной грамматики, в уточнении научной терминологии, графики, алфавитной системы, в разработке принципов орфографии. Наряду с вопросами языкознания рассматривается вопрос воспитания детей посредством поэтических произведений. Обсуждается воспитательная ценность рассказов, представленных в книге К. Тыныстанова «Родной язык», а также цель обучения кыргызскому языку в начальных классах, обучение учащихся грамотному чтению и письму на родном языке, приобретение навыков речи и мышления. Рассказы автора, вошедшие в книгу, также отражают навыки чтения, письма, риторики и красноречия, и богаты глубоким образовательным содержанием, способным сформировать нравственную и языковую культуру детей. Тот факт, что в конце каждого рассказа приводятся народные пословицы, позволяющие сделать нравственный вывод, еще больше увеличивают их ценность.

Ключевые слова: учебник, рассказ, образование, языкознание, кыргызский литературный язык.

Kurmanalieva Ch. A., cand. pedag. science. Ph. docent

albanova71@gmail.com

ORCID: 0009-0006-1466-6614

Namatova E. I., teacher

elviranamatova923@gmail.com

ORCID: 0009-0009-9838-8421

*K. Tynystanov Issyk-Kul state university
Karakol, Kyrgyzstan*

**EDUCATIONAL VALUE OF WORKS BY K. TYNYSTANOV IN KYRGYZ
LANGUAGE TEXTBOOKS**

The article highlights the tireless research activity of K. Tynystanov in the formation and development of Kyrgyz linguistics, in the development of normative grammar, in the clarification of scientific terminology, graphics, alphabetical system, in the development of the principles of orthography. Along with the issues of linguistics, the issue of children's education through poetic works is considered. The educational value of the stories presented in the book "Native Language" by K. Tynystanov will be discussed, as well as the purpose of teaching the Kyrgyz language in the primary grades, teaching students to read and write competently in their native language, acquiring speech and thinking skills. The author's stories included in the book also reflect the skills of reading, writing, rhetoric and eloquence and are rich in deep educational content that can shape children's moral and linguistic culture. The fact that at the end of each story there are folk proverbs to draw a moral conclusion adds to their value.

Keywords: *textbook, story, education, linguistics, Kyrgyz literary language.*

Адамзаттын өнүгүш тарыхы, келечекке умтулуунун жолу, коомдун маданияттуулугу, ар тараптуу жетилүүсү кайсыл заманда болбосун, инсандардын билим алуусун уюштуруу менен тыгыз байланыштуу каралып келген.

Кыргыз элинин тарыхында Касым Тыныстанов илим-билимге негиз салган алгачкы интеллигенциянын өкүлү, акын, драматург, коомдук ишмер болгону белгилүү. Ал улуттук тил илимин түптөп, терминдерин, орфографиялык, пунктуациялык эрежелерин иштеп чыгып, кыргыз тилинин алгачкы грамматикасын жана окуучулар үчүн окуу куралдарын эне тилинде жараткан.

Тил илиминин тарыхында дүйнөлүк лингвистикага негиз салган, азыркы тил илиминин жоболорун иштеп чыккан окумуштуулар Фердинанд де Соссюр, Бодуэн де Куртенэ, Ф. Ф. Фортунатовдун илимий мурастары лингвистиканын андан ары өнүгүшү үчүн кандай мааниге ээ болсо, кыргыз тил илиминин жаралышы, улуттук грамматикалык көз караш, концепциянын өнүгүшү үчүн Касым Тыныстановдун илимий мурастары да ошондой мааниге ээ. Көрүнүктүү окумуштуу Е. Д. Поливанов: "Соңку кездерде батыш европалык лингвисттер изилдей баштаган тил системасынын фонологиялык жана морфологиялык катышын К. Тыныстанов өз алдынча ачып, таанып отурат», - деп белгилеген [10,1-2-бб.].

Кыргыз тил илиминин негиздөөчүсү катары анын өнүгүшүнө, калыптанышына К. Тыныстанов өзгөчө таасир эткендигин жана муну чечмелеп, далилдеп көрсөтүүгө аракеттенүү өтө зарыл жана таанып билүүчүлүк тарыхый мааниге ээ экендигин танууга болбойт. К. Тыныстанов – чыгармачыл ишмердигин, болгон күчүн илимий-педагогикалык, маданий ишке жумшап, кыргыз тили боюнча окуу китептерин түзүү эң негизги максатым деп билген окумуштуу. К. Тыныстановдун лингвистикалык көз караштарынын калыптанышында казак окумуштуусу А. Байтурсунов жана кыргыздын тунгуч "Алиппесин" түзгөн Э. Арабаевдин эмгектери чоң. Кыргыз алфавити, грамматикалык терминдеринин структуралары А. Байтурсуновдун грамматикасына жакындашып кетет. Бирок ал материалдарды түзмө-түз пайдаланган деген жыйынтык чыгарылбайт. Анткени бардыгына байкоо жүргүзүүнүн негизинде өз концепциясын жарата алган [7, 3-б.].

К. Тыныстановдун грамматикалары 2-3-баскычтагы мектептерге жана 5-6-класстын окуучуларына арналгандыктан, негизги максат окутуу ишиндеги практикалык талапты канааттандырууга багытталгандыктан, алар таза нормативдик мүнөздө түзүлгөн.

Таалим-тарбия берүүдө, анын ичинде, башталгыч мектепте конкреттүү предметтерди окутуп үйрөтүүдө билим берүүнүн негизги каражаты катары окуу китептери, программаларынын орду менен мааниси, аткарган кызматы менен натыйжасы педагогика илиминде аныкталган. Окуу китептери мамлекеттик билим берүү стандарты, базистик окуу пландарынын талаптарына ылайык мектеп окуучулары ээ болуучу билим, билгичтик, көндүмдөрдүн мазмунун чагылдырган китеп катары окуу процессинде милдеттүү түрдө колдонулуп келет.

Башталгыч класстар үчүн түзүлгөн кыргыз тили боюнча окуу китептеринде эне тилибиздин грамматикалык түзүлүшү, фонетика, морфология, синтаксис бөлүмдөрү боюнча материалдар жайгаштырылган. “Башталгыч класстарга арналып түзүлгөн китептерде тилибиздин грамматикалык түзүлүшүнүн элементардык мүнөздөгү негизги закондору, тилдик эрежелер, схемалар, графикалар, салыштыруулар берилген. Бир эле класста өтүлгөн грамматикалык материал улам жогорку класстарга өткөн мезгилде системалуу түрдө кайталанат жана ачык-айкын мисалдар менен бекемделип отурат”, - деп белгилешет окумуштуулар С. Турусбеков, Э. Бердибаев, Б. Рысбекова, К. Сартбаевдер кыргыз тили окуу китептери жөнүндө [5, 125].

Окуучу эне тилин өздөштүрүүдө аны бүтүн бир система катары кабыл алып, анын структуралык өзгөчөлүктөрүн жана тилдик бирдиктердин функцияларын түшүнүү менен тилдик көрүнүш, фактыларды талдай алуусуна жана тилдик нормаларды оозеки жана жазуу кебинде колдонуусуна жүрүм-турумдук-кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүнө (угуу, сүйлөө, окуу, жазуу), карым-катнаштын ар кыл чөйрөсүндөгү кептик жүрүм-турум маданиятына ээ болуусуна жана өзүнүн оозеки, жазуу кебин өркүндөтүүгө жөндөмдүү; баалуулук-тилди элдин маданиятынын бир бөлүгү катары таануусуна жетиштирүү башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун негизги милдеттеринен болуп саналат.

Кыргыз элинин тарыхында эне тилин окутуу боюнча тажрыйбасы, усулдук салты, илимий-изилдөө мекемелеринин болбогондугуна байланыштуу, кыргыз тилин окутуу маселелери тез жана ийгиликтүү чечилген эмес. Ал узак мезгилди, изденүүнү, башка улуттардын тажрыйбаларын үйрөнүүнү талап кылды. Бара-бара кыргыз элинин маданий турмушунда да кубанарлык окуялар болуп алгачкы окуу китептери чыга баштаган.

1924-жылы Түркстан республикасынын советинин XII съезди өткөрүлүп, жергиликтүү элдердин сабатсыздыгын жоюу үчүн окуу китептерин жана окуу куралдарын ошол элдердин тилинде чыгарууга карата чечим кабыл алган. Кабыл алынган чечимдин негизинде К. Тыныстанов башталгыч мектептердин окуучуларына арнап “Окуу китебин” ошол эле 1924-жылы, бир айдын ичинде жазып бүтүргөн. Окуу китебинин баш сөзүндө автор: “Бизде билим толук эмес, окутуучулук кылып, балдар ишине аралашкан эмеспиз, бул китеп билим кыскандыктан эмес, зарылдык кыскандыктан жазылып отурат”, - деп айткан [3, 25-б.].

Зыяш Бектеновдун замандаштары жөнүндө эскерүүлөр китебинде көрсөтүлгөндөй, Туркестан республикасынын советинин XII съезди 1924-жылы январда эл агартуу комиссариатынын доклады боюнча төмөнкүдөгүдөй чечим кабыл алат, “Советтик окуу китеби жана адабияты таптакыр жок элдер, кара кыргыздар жана

таранчылар үчүн окуу китептерин жана окуу куралдарын ошол элдин тилинде басып чыгарууга киришилсин”.

Ушул токтомдун негизинде кыргыздын башталгыч мектептеринин окуучуларына арнап Касым тунгуч "Окуу китебин" (эне тилин) жазат.

Касым ал китебине жазган башкы сөзүндө мындай дейт: “Бул китепти жаш балдар үчүн арнап жазган болдук. Жаш балага арнап китеп жазуу үчүн, көп устаттык, көп-көп тажрыйбалар керек. Жаш баланын жанына ылайыктоо үчүн кыйын-кыйын шарттарды өтөө керек. Ал шарттардын баарын орундадык деп айта албайбыз. Биринчи себеп – бизде билим толук эмес, окутуучулук кылып, балдар ичине аралашкан эмеспиз. Бизде тажрыйба жок. Экинчиден – бизде мурунтан жолго коюлган адабият жок. Канчалык калк адабиятына байбыз десек да, алар иштелбеген, балдарга эптүүсүн табуу кыйын болду. Жана бизде акындарыбыздын сөздөрү иретке салынбагандыктан, сулуулары табылбады. Үчүнчү себеп – бул китептин ашыгычтык менен жазылгандыгы. Өзүбүздүн чабалдыгыбызды айтып отурсак да, бул китепти бир ай ичинде даяр кылдык. “Баарын айт да, бирин айт” дегендей, бул китеп билим кыскандыктан эмес, зарылдык кыскандыгынан жазылып олтурат. Айтор, “Жоктон бар артык” дегенди эске алып, куру алакан отурган мектебибизди соорото туралы дедик. “Көч жүрө, жүрө түзөлөт”, - деген. Биз дагы жүрө, жүрө китеп-куралдарыбызды дурустап кетербиз. Ар бир жолдош: “Ат болгончо, аяк ылоо” - дегенди эске тутса болгону” [4].

К. Тыныстановдун окуу китептери, адабий чыгармалары – кийинки муунга калтырып кеткен баа жеткис мурас. Ал окуу китептерин түзүүдө окуу, жазууну жана окуучулардын кебин өстүрүүнү негизги маселе катары караган. Өзүнүн бардык окуу китептеринде көптөгөн этнопедагогикалык мазмундагы көркөм тексттерди, элдик макал-лакаптарды кеңири киргизген. Мисалы:

1. “Кыргыз тилинин хрестоматиясы” 1924-жылы Ташкентте Орто-Азия мамлекеттик басмасынан басылып чыккан. “Чондор үчүн алиппе” экинчи окуу китеби 1926-жылы Москвада СССР элдеринин Борбордук басмаканасынан чыккан. Элдин сабатсыздыгын жоюуга байланыштуу тыбыш, тамганы үйрөтүү атайын тартылган сүрөттөр аркылуу үйрөтүлгөн. Адамдардын жашоо-турмушуна, кесибине, мал жандыктарына байланышкан тексттер берилген.

2. “Окуу-жазуу бил” 1927-жылы араб алфавити менен Москвадан чыккан. Кыргыз тилин, анын тыбыштарын үйрөтүп, тамга тааныткыч алгачкы китеп болгон. Окуу китебиндеги тамгалар, ага мисал катары сөздөр атайын сүрөттөр менен берилип, көлөмдүү тексттер орун алган, Бул окуу китеби тилди жатыктыруу максатында түзүлгөн.

3. “Биздин тил” 1927-жылы Ташкенттен араб алфавити менен басылып чыккан. Бул окуу китебинде теманын аталышы (Сөз. Сүйлөм. Тыныш) ага карата текст (“Козубайдын каты”), текстке карата суроолор: 1) “Мектепке кирдим” деген сөздө канча сөз бар? 2) “Мектепке кирдим” деген сөздөн кийин Козубай эмне үчүн тыныш койду? 3) “Кирдим” деген сөзгө жетпей тынууга болобу? 4) “ток” сөзүн айтпастан, “карыным” деп эле тынсак, “карыным ток” дегендей түшүнүк болобу? Эмне үчүн? Коротунду: 1. Ойлогон бир оюбузду айтып токтосок, аны сүйлөм дейбиз. Мисалы: Окуубуз жакшы – бир сүйлөм. Окуубуз жакшы. Мектептин ичи таза – мында эки сүйлөм бар. 2. Бир сүйлөмдү айтып тынгандан кийин сөздүн аягына тыныш белгисин (.) коёбуз. Тыныш белгисин кыскартып “тыныш” деп айтабыз ж. б. Бул окуу китеби окуу материалдарын өздөштүрүү менен ой жүгүртүүнү өнүктүрүүдө, суроолордун жана кызматтардын (тапшырмалардын) негизинде ишке ашырылат.

4. “Эне тилибиз” окуу китеби эки бөлүмдөн турат. Биринчи бөлүм “Кыргыз тилиндеги тыбыштарды жана сөз бүтүштөрүн тааныткыч китеп” деп аталат. Ал латын алфавити менен 1928-жылы жарык көргөн. Окуу китеби сөз, сүйлөм, тыныш, муун, сызыкча, тыбыштар жана алардын өзгөрүштөрү, сөз жана сөз мүчөлөрүн жазуу эрежелери, турактуу курандылар аттуу тилдик материалдар берилген.

Кыргыз тилинин морфологиялык түзүлүшүн да илимий-нормативдик аспектиден биринчилерден болуп аныктаган окумуштуу. Морфология маселелеринин берилиши сөз өзгөртүү системасы, сөз жасоо жана сөз түркүмдөр системасы аркылуу аныкталган. Тилдин грамматикалык түзүлүшүндө маанилүү мүнөз берүүчү грамматикалык каражаттардын бири – сөз өзгөртүү системасы сан, жөндөлүш, жакталыш жана таандык категорияларын өз ичине камтыйт жана ушул категориялар аркылуу ишке ашат. К. Тыныстановдун “Эне тилибиз” окуу китебинде кыргыз тил илиминде биринчи жолу сөз түркүмдөрү, алардын лексика-грамматикалык өзгөчөлүктөрү, ар бирине тиешелүү мүчөлөрү (курама сөздөр жана уландылары) берилет. 1934-жылы кыргыз тилиндеги сөздөрдү жыйноо максатында илимий таблица ойлоп чыгып, аны колдонуу менен кыргыз тилинин лексикалык составындагы бир, эки, үч муундуу сөздөрдү аныктоо максатында тыбыштарды бири-бирине айкалыштырып, кыргыз тилиндеги сөздөрдүн фонемалык түзүлүшү, грамматикалык формасы жөнүндөгү структуралык-типологиялык законду ачкан.

К. Тыныстанов туруктуу окуу китептеринин эң оорун, эң татаалын иштеп чыгуу менен бирге кыргыз тил илиминин бүгүнкү күнгө чейинки негизин иштеп чыгууга жетишкен.

Бүгүнкү күндүн талабы боюнча, кыргыз тилин башталгыч мектептин окуучуларына үйрөтүүдө анын теориялык маселелерине, тилдин грамматикасына негизги басым жасалбай, анын практикалык жагына: окуучуларды адабий тилдин нормасында туура, сабаттуу жазууга жана көркөм, мазмундуу сүйлөөгө үйрөтүү, кебинин бай жана ырааттуу болуусуна жетишүү негизги маселе болуп эсептелет.

Келечекте баланы инсан катары калыптандырууда көркөм чыгарманын мааниси чоң. Анткени окуучу көркөм чыгарма аркылуу рухий азык алат, жан дүйнөсү бай болот, ой жүгүртүүсү кеңеет, кеп байлыгы, дүйнө таанымы, эстетикалык табити өсөт, адеп-ахлак тарбиясына ээ болот, турмуштун түрдүү сабактарын алат, аларды өз турмушунда колдонуу мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болот. Адабий чыгарманы окуу, андан тарбиялык таасир алуу улутту өзгөртүүчү күчкө ээ.

К. Тыныстановдун окуу китептерине кирген аңгемелери ошол учурга ылайык жазылып, баланы адеп-ыйманга, тазалык менен чынчылдыкка тарбиялаган. Мисалы:

Арпа менен буудай

- *Жүрү, буудай, алтын чыккан жерге барып өсөлү, - деди арпа.*
- *Мурутун узун болгону менен, акылың кыска экен, арпам. Биз эмне үчүн алтынды издеп барабыз, алтын бизге өзү келет, - деди буудай.*

“Арпа, буудай аш болот, алтын күмүш таш болот” деген кыргыз макалы бар. Арпа, буудайың көп болсо, алтын өзү келет [1,113-б.]

Бул аңгеме аркылуу автор нандын өзү алтындан кем эмес экенин, андан өтөр байлыктын адам үчүн жок экенин эскертип айтып, ар-намыстуу болууга үйрөтөт.

Талаага тай өнүптүр

Бир күнү тай минип жүргөн балдарды көрүп, Абылдын ичи кызыды.

- Тай алып бер! - деп атасына асыла берди.

- Макул, балам, жаз чыксын. Сен мектептен бошогон кезде мен тайыңды даяр кылып коёмун. Ага чейин сен жакшылап окуй бер, - деди атасы.

Жаз чыгып, Абыл мектептен бошоду.

- Баягы тайды эмне кылдың, атаке? - деп Абыл сурай кетти.

- Ал тайың даяр, талаага айдап койдум, чоңойуп калды, - деди атасы.

Таруу быйыл кыйын чыкты. Күз болгондо тарууну Абыл өзү орду. Тарууну жыйнап, кырманга салып, бастырышты. Атасы эки кап таруусун бир жорго тайга сатты.

- Мына, балам, баягы талаага айдап койгон тайың, - деди атасы.

Талаага тай өнөрүнө Абыл ошондо ишенди [2, 33-б.]

Бул – элдик накыл кеп катылган мазмундуу чыгарма. Анда баланын таанып-билүүсүн, ой жүгүртүүсүн өстүрүү турмуштук тажрыйбанын негизинде жеткиликтүү берилген.

Билим – түгөнбөс байлык

Бир кишинин эки баласы бар эле. Атасы улуу баласын жакшы көрчү. Энчинин баарын улуу баласына бермек болду. Энеси эки баласын тең жакшы көрчү. Ошондуктан: “Энчини экөөнө тең бөлүп берели”, - деп кеңеш салды. Күйөөсү аялынын тилин албады, акылын укпады. Аялы таарынып, чийдин түбүндө ыйлап отурду.

Жолдо өтүп бараткан жолоочу бул аялды көрүп:

- Эмнеге ыйлап жатасыз? - деп сурады. Аял болгон окуянын жөн-жайын айтып берди. Жолоочу окуяга түшүнгөн соң, аялга айтты:

- Сиз бекерге эле ыйлабаңыз. Кичүү балаңызды окууга жиберчиңиз. Билим – түгөнбөс байлык. Атанын дөөлөтү колдун кириндей. Бат эле жоголот.

Аял жолоочунун сөзүнө макул болду. Баласын алыскы жерге окууга жиберди.

Бала көп жылы тырышып окуду. Түрдүү сонун өнөр үйрөндү. Өнөрүнүн аркасында бай болду.

Агасы ата дөөлөтүнө мас болуп жүрүп, өнөрдөн куру кол калды. Ата дөөлөтү бат эле бүттү. Абдан жарды болду. Акыры инисинен жардам сурап калды.

Кайсы чыгармасын албайлы, ичине накыл кеп катылып, окурмандын ой жүгүртүүсүн өстүрүү турмуштук кырдаалдын негизинде жеткиликтүү берилген.

Бул аңгемелеринен сырткары, «Тергөө», «Малдардын талашы», «Ууру», «Таштанды ит», «Калпычы» ж. б. аңгемелери балдарды турмуш менен, алардын айлана-чөйрөсү менен тааныштырып, таалим-тарбия берет. Жаш жеткинчектерди билим алууга үндөгөн «Бала менен чымчык», ынтымак жакшы, ырк жакшы, ынтымактуу журт жакшы дегендей, «Ынтымак» деген аңгемеси жазылган. Жылдын төрт мезгили, куштар, малдар жөнүндөгү баяндоолору, котур жана келте оорулары тууралуу маалыматтары, сөзсүз түрдө, жаш окурмандарын өзүнө тарткан.

Жыйынтыктап айтканда К. Тыныстановдун окуу китептеринде берилген аңгемелери балдарга ар тараптуу тарбия-таалим берип, эстетикалык тарбия, адеп-ахлакка чакырган накыл кептер, бир жагынан, балдарды адеп маданиятына чакырса, экинчи жагынан, элдик тилди жакшы билип, маанисин түшүнө алууга, аларды кебинде орундуу, логикалуу, так колдоно билүү жөндөмүнө ээ кылуу менен окурмандарды кайдыгер калтырбайт.

Адабияттар:

1. Акунова, А. Р. Кыргыз тили : 2-класс үчүн окуу китеби / А. Р. Акунова, Б. С. Чокошева. - Бишкек, 2013.

2. Акунова, А. Р. Кыргыз тили : 4-класс үчүн окуу китеби / А. Р. Акунова, Б. С. Чокошева. - Бишкек, 2015.
3. Бекбоев, И. Б. Важные вопросы определения содержания и технологии образования в структуре школьного учебника / И. Б. Бекбоев. - Бишкек, 2004.
4. Бектенов, З. Замандаштарым жөнүндө: Адабий эскерүүлөр / З. Бектенов. - Бишкек, 2016. - 30-б.
5. Бердибаев, Э. Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун методикасы / Э. Бердибаев, Б. Рысбекова, К. Сартбаев. - Фрунзе: Мектеп, 1969. - 125- б.
6. Дилазык : класстан тышкаркы окуу китеби. - Бишкек: «Азур», 2009.
7. Курманалиева Ч. А. К.Тыныстанов – кыргыз тил илиминин негиздөөчүсү / Ч. А. Курманалиева, Б.И.Атыгаев // Вестник Иссык-Кульского университета. - 2017. - №43. - 180-184-бб.
8. Атыгаев Б. И. К. Тыныстанов – жазма адабий поэзиянын алгачкы өкүлү / Б. И. Атыгаев, Ч. А. Курманалиева, // Вестник Иссык-Кульского университета. - 2017. - №43. -191-194-бб.
9. Курманалиева Ч. А. Лингвистические концепции К. Тыныстанова / Ч. А. Курманалиева, А. К. Койлубаева// Актуальные вопросы преподавания иностранного языка в высшей школе. - Чебоксары, 2017.
10. Поливанов, Е. Д., 1934, КР. ИУА, инв. №18, д.21, 1-2-б.